

**НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О.О.
БОГОМОЛЬЦЯ**
Кафедра загальної і медичної психології

**МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

**«ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ. ПСИХОЛОГІЯ
СПІЛКУВАННЯ»**

Освітній рівень другий рівень вищої освіти - магістр
Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»
Спеціальність 222 «Медицина»

Автори: Лазуренко О.О., канд.психолог.наук, доцент

Затверджено на засіданні
кафедри загальної і медичної психології
Протокол №2 від «14» вересня 2023 року

Завідувач кафедри загальної
і медичної психології,

професор

Матяш М.М.

Тема № 1. Психологія як наука, її предмет та завдання.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття:

Знати визначення психології як науки та етапи її розвитку; поняття про предмет психології; основні завдання сучасної психології; основні галузі психології та зв'язок психології з іншими науками; напрямки зарубіжної психології; визначення свідомості як форми відображення людиною реальності.

Вміти розрізняти сучасні психологічні школи і напрямки за їхньою основною теоретичною концепцією; орієнтуватись в основних тенденціях розвитку сучасної психології; обґрунтовувати значення психологічних знань для майбутньої професійної діяльності; визначити особливості психіки людини і тварини.

План заняття:

1. Поняття про психологію як науку:

1) предмет вивчення:

- а) поняття про психіку та її функції (відображальна і регулятивна);
- б) основні прояви психіки, їх взаємозв'язок: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості;
- в) психіка і свідомість; структура свідомості;
- г) поняття про несвідоме.

2) завдання психології:

- теоретичні:

- а) розкриття законів психіки та психічної діяльності;
- б) визначення значення психології в житті людини;
- в) визначення шляхів, способів, засобів пізнання психіки та впливу на неї;

- практичні:

- а) забезпечення психологічними засобами підготовки і адаптації кадрів;
- б) вдосконалення відносин у спільній діяльності людей;
- в) психологічне забезпечення лікування хворих, проведення профілактики захворювань.

2. Етапи розвитку психології.

3. Основні галузі психології:

- 1) загальна психологія;
- 2) соціальна психологія;
- 3) вікова психологія;
- 4) педагогічна психологія;
- 5) медична психологія;
- 6) історія психології;
- 7) психологія творчості;
- 8) перспективи виникнення і розвитку нових галузей психології.

4. Зв'язок психології з іншими науками:

- 1) психологія та природничі науки;
- 2) психологія та соціальні науки;
- 3) психологія та педагогіка;
- 4) психологія та технічні науки;
- 5) психологія та медицина.

5. Значення психологічних знань в практичній діяльності лікаря.

6. Основні напрямки зарубіжної психології:

- 1) психоаналіз;
- 2) біхевіоризм;
- 3) гештальтпсихологія;
- 4) гуманістична психологія.

7. Основні тенденції розвитку сучасної психології.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Що є предметом вивчення психології?
2. Які головні групи психічних явищ вона вивчає?
3. Які психічні властивості та стани особистості вам відомі?
4. Які головні завдання стоять перед сучасною психологією?
5. Що таке психічне відображення? Як ви розумієте це явище?
6. Як слід розуміти твердження, що психічні явища є суб'єктивним образом об'єктивного світу?
7. Якими є функції психіки?
8. Охарактеризуйте форми розвитку психіки: філогенез, онтогенез, соціогенез.
9. Що таке свідомість і якими є її ознаки? Дайте психологічну характеристику свідомості людини.
10. Що таке несвідоме і як воно пов'язане із свідомістю?
11. Як проявляється несвідоме в психічних властивостях, процесах та станах людини?
12. Які чинники забезпечують розвиток свідомості?
13. Як пояснював зміст сновидінь З.Фрейд?
14. Назвіть теоретичні та практичні галузі психології.
15. Що є предметом вивчення психології особистості, історії психології, вікової, соціальної, педагогічної та медичної психологій?
16. Яке значення мають зв'язки психології з іншими науками?

17. В чому полягає суть основних напрямків зарубіжної психології: біхевіоризму, гештальтпсихології, фрейдизму, аналітичної та гуманістичної психології?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. *Зробіть наукове обґрунтування основних умов становлення психіки особистості.*

Основними умовами становлення психіки особистості є:

по-перше, людське суспільство;

по-друге, активна трудова діяльність (гра, навчання, праця);

по-третє, розвиток мови, абстрактного мислення й свідомості;

по-четверте, високоорганізовані, нормально функціонуючі мозок та нервова система.

2. *До яких психічних явищ належать такі прояви психічної діяльності людини: збентеження, спокій, зацікавленість, схвильованість, байдужість:*

а) психічні процеси;

б) психічні стани;

в) психічні властивості?

3. *Розподіліть названі психічні явища (мислення, темперамент, сон, відчуття, воля, страх, характер, потреби, хвилювання, сприймання, настрої, увага, напруження, здібності, уважність, гнів, почуття) на групи:*

а) психічні процеси;

б) психічні стани;

в) психічні властивості.

4. *Яка з нижче перелічених форм прояву психіки людини є “зайвою”:*

а) психічні процеси;

б) психічні стани;

в) психічні властивості;

г) емоційні процеси?

5. *Зробіть психологічний аналіз основних функцій психіки людини:*
- а) регулятивна;
  - б) відображувальна.
6. *В якому з наведених варіантів усі перелічені явища являють собою психічне відображення:*
- а) обертання соняшника до сонця, відчуття холоду, здригання;
  - б) розрізнення кольорів, біль, страх перед екзаменами;
  - в) слиновиділення, відображення у дзеркалі, інстинкт самозбереження?
7. *Визначте сутність людської свідомості та її структуру. Поясніть, яким чином взаємодіють свідомість і підсвідомість?*
8. *Яка особливість психічного відображення (Рафаеля в порівнянні з психічним відображенням людини) спостерігається в наведеному прикладі?*
- Шимпанзе Рафаель (в досліджах Павлова та Орбелі) навчився заливати вогонь, який заважав йому діставати ласощі з ящика, набираючи в кружку воду з бака. В одному з чергових дослідів ящик з апельсином і вогонь, що горів перед отвором ящика, були розміщені на плоті посеред озера. На іншому плоті, з'єднаному з першим бамбуковою перекладиною, розміщався відомий Рафаелю бак з водою. Шимпанзе, щоб залити вогонь, перебивався по перекладинці на інший пліт до бака, не здогадуючись зачерпнути воду з озера.
9. *Визначте умови виникнення свідомості:*
- а) спільна продуктивна діяльність людей;
  - б) розподіл праці;
  - в) становлення і використання мови;
  - г) активізація спілкування;
  - д) розвиток психіки людини.
10. *Які з наведених нижче дій є свідомими, а які несвідомими:*
- а) вчитель, перевіряючи зошити учнів, оцінюючи правильність виконання завдання, водночас позначає рисками або галочками недоліки;
  - б) людина, падаючи або підсковзнувшись, викидає руки вперед або в боки?

11. Представники якого напрямку психології стверджують, що предметом психологічної науки є сукупність реакцій живих істот на біологічні та соціальні подразники, що виходять із середовища або самого організму:

- а) психоаналіз;
- б) гештальтпсихологія;
- в) біхевіоризм;
- г) гуманістична психологія?

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

- Психологія як наука та науково-практичний комплекс.
- Принципи та категорії психологічної науки.
- Проблема несвідомого в психологічній науці.
- Відмінність психіки людини від психіки тварин.
- Етапи розвитку психологічної думки.
- Вчинковий підхід в сучасній українській психології.
- Психологія лікувальної практики.
- Психологічна характеристика напрямків зарубіжної психології.
- Гуманістична спрямованість пошуків сучасної світової психології.
- Вплив психічних станів на здоров'я та самопочуття людини.
- Психіка і біогенні ритми організму.

Тема № 2. Методи психологічних досліджень.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття:

Знати загальне поняття про методи дослідження в психології; класифікацію методів психологічних досліджень та головні вимоги щодо їх застосування.

Вміти застосовувати методи психодіагностики особистості.

План заняття.

1. Загальне поняття про методи психології та методи статистичної обробки результатів.
2. Головні методи психології:
  - 1) спостереження та самоспостереження;
  - 2) експеримент (лабораторний; природний) та їх характеристика.
3. Додаткові методи (опитування, бесіда, анкетування, інтерв'ю, психологічні тести, аналіз продуктів діяльності, самооцінка) та їх характеристика.
4. Класифікація методів психологічних досліджень (за Ананьєвим) –
  - 1) організаційні методи (порівняльні методи, лонгитюдний метод та ін.);

- 2) емпіричні методи (спостереження, експеримент, психодіагностичні методи);
  - 3) методи обробки даних (кількісний та якісний аналіз);
  - 4) інтерпретаційні методи (генетичний та структурний методи).
5. Головні вимоги до методів психології.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Що таке метод наукового дослідження?
2. В чому полягає специфіка методів дослідження в психології?
3. Яким чином класифікуються методи психологічного дослідження?
4. Охарактеризуйте чотири групи методів (за Б. Г. Ананьєвим), що існують в сучасній психології.
5. Які методи вважають головними в психологічній практиці?
6. В чому полягає суть методу експерименту?
7. Які характерні особливості природного та лабораторного експериментів?
8. В чому полягає суть методу спостереження?
9. Дайте загальну характеристику методів психодіагностики.
10. Чому тестування вважають найпопулярнішим з видів психологічного діагностування?
11. Які бувають тести? В чому їх сутність?
12. Для чого існують кількісний та якісний аналіз результатів дослідження?
13. Назвіть основні вимоги щодо використання методів психологічних досліджень.
14. В чому полягають переваги і недоліки кожного з методів психологічного дослідження?
15. Чи згодні ви з думкою біхевіористів, які стверджують, що лише поведінка, яка підлягає спостереженню, може бути об'єктивно описана?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. *За переліченими нижче положеннями назвати метод психологічного дослідження:*
  - дослідник не втручається в перебіг психічних процесів;
  - дослідник сам створює умови для виникнення психічних явищ, які цікавлять його;
  - здобуваються знання про психіку, що не залежать від суб'єктивних факторів дослідника (таких, як думка, оцінювання тощо);
  - визначається психіка людини в процесі її звичайної діяльності;
  - вивчаються об'єктивні причини та умови, від яких залежить певне психічне явище.
2. *Які методи застосовано в наведених прикладах?*
  - У віці шести з половиною років Тарас уже добре справляється із завданнями, в яких треба зіставити два предмети, вказати як спільне, так і різне. При цьому, виявляючи вже відому здатність до спостереження за власними

розумовими операціями, Тарас робить цікаве зауваження: “Мамо, а спільне мені набагато легше помітити, ніж різне”.

- Для вивчення відволікання уваги досліджуваному пропонують розв’язати цикл певних математичних завдань і водночас вмикають цікаву передачу по радіо (сторонній подразник).
- Для вивчення стресового емоційного стану досліджуваному показують (страшні) картинки і реєструють зміни в опорі електричного струму, що виникають при цьому.
- Для вивчення індивідуальних особливостей пам’яті досліджувані мають вивчити десять іншомовних слів. Протоколіст записує, скільки слів запам’ятовує кожен з досліджуваних після чергового повторення і скільки потрібно повторень, щоб запам’ятати всі десять слів.
- Людину поміщають в ізольовану камеру, в спеціальному шоломі, де закріплюються прилади, при допомозі яких досліджуються біоструми мозку під впливом різних подразників. Досліджуваний перед проведенням досліду отримує відповідну інструкцію. Всі отримані показники фіксуються апаратурою.
- На підставі дитячих малюнків психолог встановлює особливості сприйняття дітьми предметів оточуючого світу; аналізує письмові роботи школярів і, зіставляючи дані з результатами інших експериментів, робить висновки про особливості індивідуального стилю школярів.

3. *Проаналізуйте з погляду методичних вимог до анкети такі дві групи запитань:*

- чи легко вам просидіти годину не розмовляючи? Чи охоче ви позичаєте свої речі? Чи любите ви похвалитись перед екзаменом в тому, що добре підготувалися?
- чи є у вас почуття гумору? Чи не зарозумілий ви? Чи є пунктуальність рисою вашого характеру?

На які запитання відповіді будуть відвертішими? Чому?

4. *В якій групі вказані основні методи емпіричного психологічного дослідження:*

а) спостереження, експеримент, бесіда, інтерв’ю, анкетування, соціометрія, біографічний метод, тестування, вивчення продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик;

б) спостереження, експеримент, бесіда, анкетування, соціометрія, тестування, референтометрія, моделювання, реконструювання і типологізація;

в) соціометричне вимірювання, біографічний метод, вивчення продуктів діяльності, узагальнення досвіду, лабораторні роботи;

г) правильної відповіді немає.

5. За функціональною ознакою тестів щодо предмета дослідження розрізняють різні види тестів:

- а) тести інтелекту;
- б) тести креативності;
- в) тести досягнень;
- г) особистісні тести тощо.

Які ознаки взяті в класифікації названих видів тесту?

6. На підставі чого ми можемо судити, сумує чи радіє людина, якщо вона нам нічого не говорить про свій настрій? Який метод психології допоможе нам у даному випадку?

7. Назвіть позитивні та негативні боки методів психологічного дослідження:

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

- Психодіагностика як галузь психологічної науки.
- Спостереження та особливості його застосування лікарем.
- Експеримент та його можливості при вивченні психічних особливостей хворого.
- Використання в медичній практиці психокорекційних та психотерапевтичних методів.
- Проективні та клінічні методи тестування.

Тема № 3. Поняття про особистість. Особистість та діяльність.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття:

Знати тлумачення особистості в основних психологічних теоріях; структуру особистості (за Платоновим К.К.); поняття про спрямованість та її компоненти; визначення та структуру людської діяльності; види потреб та мотиви діяльності; визначення вмінь. Навичок та звичок.

Вміти обґрунтувати співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність»; дати психологічний аналіз структурних компонентів та видів діяльності; за характером діяльності аналізувати мотиви, що спонукають певну діяльність.

План заняття.

1. Загальне поняття про особистість.
2. Психологічна структура особистості (за Платоновим М.К.):
  - 1) біологічна підструктура;

- 2) підструктура соціального досвіду;
- 3) підструктура психічних процесів;
- 4) підструктура спрямованості.
3. Біологічне і соціальне в особистості :
  - 1) біогенетичний підхід;
  - 2) соціогенетичний підхід;
  - 3) психогенетичний підхід.
4. Співвідношення понять “індивід”, “особистість”, “індивідуальність”.
5. Поняття про спрямованість особистості та її компоненти:
  - 1) активність особистості;
  - 2) потреби, види потреб:
    - а) матеріальні;
    - б) духовні;
    - в) соціальні;
    - г) природні (біологічні);
  - 3) мотиви, їх види:
    - а) свідомі;
    - б) несвідомі;
  - 4) цілі та інтереси, їх психологічна характеристика;
  - 5) ідеали і переконання;
  - 6) світогляд особистості;
  - 7) “Я” – образ. Самооцінка. Рівень домагань.
6. Сучасні психологічні теорії особистості:
  - 1) концепція особистості в психоаналізі;
  - 2) теорія рис особистості;
  - 3) рольова теорія особистості;
  - 4) концепція особистості О.М.Леонтьєва.
7. Особистість і діяльність (професійна діяльність):
  - 1) поняття про діяльність як форму взаємодії людини з оточуючим середовищем;
  - 2) структура діяльності (мотив, дії, операція, мета)
  - 3) знання, вміння, навички;
  - 4) види діяльності, їх розвиток у людини.
8. Основні фактори та умови формування особистості.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Якими є головні ознаки особистості в психології?
2. У чому виявляється суспільна сутність особистості?
3. Що в особистості зумовлене її біологічною природою?
4. Як співвідносяться між собою поняття “особистість” та “індивідуальність”?
5. Чи можна назвати кожну людину особистістю? Індивідуальністю? Якщо ні, то чому?

6. Які елементи становлять структуру особистості?
7. Які чинники впливають на формування особистості?
8. Що є фундаментальним рушієм людської активності?
9. Що таке спрямованість особистості?
10. Які елементи входять в підструктуру спрямованості особистості?
11. Наведіть класифікацію потреб та мотивів. На чому вона базується?
12. Як пов'язані між собою самооцінка особистості та рівень її домагань?
13. Чи впливає діяльність на психічний розвиток особистості? Як саме?
14. Що таке діяльність та яка її структура?
15. Яка існує єдність між свідомістю та діяльністю?
16. Дайте психологічну характеристику видів діяльності.
17. Поясніть, як діяльність впливає на розвиток людини.
18. Що таке знання, вміння, навички?
19. Що, на вашу думку, впливає на формування професійних вмінь та навичок?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Нижче наведені зразки прояву в поведінці людей якостей індивіда та якостей особистості. Виберіть ті зразки поведінки, які характеризують особистість, і ті, що характеризують індивіда:

- У дівчинки спостерігається повільність у моториці, у мові, у мисленні та у протіканні інших пізнавальних процесів, а також у виникненні почуттів. Вона повільно та важко переключається з однієї діяльності до іншої.
- Сергій вступив на медико-психологічний факультет.
- Мій друг Петро відрізняється виразною мімікою, різкими рухами та швидкістю ходи.
- Студент розповів про те, як він розподіляє вільний від роботи час між заняттями спортом та навчанням.
- Викладач вніс пропозиції, здійснення яких значно підвищило успішність студентів.

2. Зробіть психологічний аналіз такого положення:

“Психологи зазначають, що людина як біологічна істота народжується один раз, але як особистість – двічі. Вперше – тоді, коли дитина починає говорити “Я”, відокремлюючись з оточення, протиставляючи себе іншим людям та порівнюючи себе з іншими. Друге народження особистості відбувається, коли у людини сформувався світогляд, власні моральні потреби та оцінки, які роблять її відносно стійкою від переконань інших. Це дає їй змогу керувати своєю поведінкою згідно зі своїми переконаннями і моральними нормами”.

3. Який з перелічених нижче факторів формування особистості є “зайвим”?

а) фізично-географічний;

б) біологічний;

в) соціальний;

г) виховний;

д) власна активна діяльність.

4. Особистість, як відомо, являє собою єдність природного і соціального.

Покажіть на прикладах, що в особистості людини є від природи, а що формується під впливом соціальних чинників.

5. *Яке з цих визначень особистості є правильним:*

а) особистість – це індивід, який вирізняється оригінальністю сприймання світу, високими моральними якостями;

б) особистість – це сукупність ролей, які індивід виконує в суспільстві;

в) особистість – це свідомий індивід, який займає певне місце в суспільстві та виконує певну суспільну роль;

г) особистість – це система певних потреб і прагнень, що зумовлюють поведінку індивіда; система, що змінюється під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх впливів?

6. *Яка з нижчеперелічених основних характеристик спрямованості особистості є “зайвою”:*

а) інтенсивність;

б) стійкість;

в) широта;

г) певний рівень;

д) міцність?

7. *Яка з нижчеперелічених основних складових спрямованості особистості є “зайвою”:*

а) потреби;

б) мотиви;

в) інтереси;

г) переконання;

д) світогляд;

е) здібності?

8. В наведених нижче прикладах вкажіть, що відноситься до внутрішньої діяльності, а що до зовнішньої, які процеси тут задіяні:

- Вам принесли історію хвороби людини, якій зроблено операцію. Завтра вона має бути переведена в палату, яку ви ведете. Відповідно до історії хвороби ви плануєте перелік маніпуляцій, які необхідно буде здійснити, коли хворий поступить у вашу палату.
- Хворий поступив у вашу палату. Ви проводите всі необхідні маніпуляції. Про яку діяльність іде мова?

9. Вкажіть, які з наведених нижче тверджень характеризують дії, а які операції. А. Дія. Б. Операція.

а) відповідає меті діяльності; б) відповідає умовам, в яких ставиться мета; в) не усвідомлюється; г) характеризується свідомим контролем; д) виникає шляхом автоматизації; е) свідомо регулює мету діяльності.

10. Визначте мотиви поведінки кожного з учасників, в описаних нижче випадках:

- Лікар-інтерн декілька разів скликав консилиум біля ліжка хворого, який страждав систематичними приступами головного болю нервового характеру. Оскільки заспокійливі засоби не допомагали, тоді він заявив: “Якщо не будете себе вести як слід, відправлю в закрите відділення!”
- Лікар говорить дівчині, яка прийшла вперше на обстеження: “Не бійся!”, хоча вона і не думала боятися.
- Чоловіка похилого віку привозять на обстеження в лікарню. Лікар зауважив: “Скільки років? Вісімдесят? Пожив досить, не дивно, якщо щось і трапиться...”
- Головний лікар після невчасно зробленої процедури під час нічного чергування вичитує чергового лікаря: “Як так можна! Працюєте, далі нікуди! Це просто жахливо! Ви ніколи нічого вчасно не робите!”

11. Прокоментуйте свою навчальну діяльність, як один із видів діяльності.

12. Сформулюйте 15 якостей особистості лікаря. Які мотиви діяли у вас при формуванні даних якостей?

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

- Загальна характеристика проблеми вивчення мотиваційної сфери особистості.
- Порівняльний аналіз теорій мотивації.
- Професійна діяльність лікаря: психологічна характеристика.
- Проблема психологічної типології особистості.
- Проблема співвідношення соціального та біологічного в психічному розвитку індивіда.

- Проблема періодизації розвитку особистості в сучасній психології.

Тема 4. Характеристика та психодіагностика основних властивостей уваги, відчуттів, сприймання.

Мета заняття:

Знати визначення та схему анатомо-фізіологічних механізмів уваги, відчуттів та сприймання; їхню класифікацію та властивості.

Вміти використовувати засоби, що сприяють концентрації уваги; визначити види відчуттів в залежності від місця подразника; від органів, де вони виникають; кількісну характеристику відчуттів – абсолютний та відносний порогові відчуттів; охарактеризувати ілюзії простору, руху та часу; аналізувати сферу застосування закономірностей сприймання в діяльності лікаря.

План заняття.

Увага.

1. Поняття про увагу, як необхідну умову всякої діяльності.
2. Питання про фізіологічну основу уваги (І. П. Павлов; О.О.Ухтомський).
3. Класифікація видів уваги та їх характеристика:
  - 1) мимовільна увага,
  - 2) довільна увага,
  - 3) післядовільна увага.
4. Характеристика основних властивостей уваги:
  - 1) концентрація уваги,
  - 2) стійкість уваги,
  - 3) обсяг уваги,
  - 4) розподіл уваги,
  - 5) переключення уваги.
5. Індивідуальні властивості уваги.
6. Неуважність та її причини.
7. Порушення уваги.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. У чому виявляється увага?
2. В чому полягає значення уваги в житті людини?
3. Яким є фізіологічний механізм уваги?
4. Що є джерелом уваги особистості в її діяльності?
5. Як пов'язані між собою увага та діяльність?
6. Назвіть основні властивості уваги. Охарактеризуйте їх.
7. Які якості уваги, з вашої точки зору, мають для лікаря професійне значення?
8. Назвіть основні види уваги. Охарактеризуйте їх.
9. Які умови потрібні для виникнення і підтримання довільної уваги.

10. У чому полягає уважність як психічна властивість?

11. Чи можна по зовнішньому вигляду людини визначити уважна вона чи ні?

12. Що таке неуважність? Як її визначити?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Вкажіть, яке з наведених визначень уваги є правильним:

а) увага – це форма психічної діяльності, що виникає при дії об'єкта на органи чуття;

б) увага – це робоча поза організму, установка аналізаторів на подразник;

в) увага – це виборча спрямованість свідомості на визначені предмети і явища.

2. Як зветься увага, що викликається зовнішніми об'єктами без свідомого наміру людини бути уважною до них:

а) мимовільна;

б) довільна;

в) післядовільна.

3. Назвіть здатність людини тривалий час зосереджуватись на тому чи іншому об'єкті:

а) стійкість уваги;

б) розподіл уваги;

в) концентрація уваги;

г) переключення уваги.

4. Як називається здатність людини свідомо змінювати спрямованість своєї діяльності:

а) переключення уваги;

б) коливання уваги;

в) стійкість уваги;

г) обсяг уваги;

д) розподіл уваги.

5. Нездатність людини до зосередженої діяльності називається:

а) відволікання уваги;

б) нестійкість уваги;

в) неуважність.

6. *Розподіл уваги – це здатність людини:*

- а) свідомо переходити з об'єкта на об'єкт;
- б) за один акт уваги схоплювати певну кількість об'єктів;
- в) одночасно уважно виконувати кілька видів діяльності.

7. *Чи можливий розподіл уваги між такими різновидами діяльності як: переписування тексту, слухання музики, періодичні відповіді на запитання іншої особи:*

- а) так;
- б) ні?

8. *Переключення уваги – це:*

- а) неспроможність людини тривалий час спрямовувати свою увагу на певний об'єкт;
- б) свідомий перехід уваги з об'єкта на об'єкт;
- в) мимовільний перехід свідомості з об'єкта на об'єкт.

9. *Назвіть вид уваги, що має цілеспрямований характер, але не вимагає вольових зусиль:*

- а) мимовільна;
- б) довільна;
- в) післядовільна.

10. *На який вид уваги розраховував педагог? Як довго він може користуватися таким прийомом?*

На практичних заняттях у вузі викладач в тих випадках, коли студенти вели себе особливо галасливо, стукав по письмовому столі крейдою чи ручкою.

Відчуття.

1. Поняття про відчуття.

2. Фізіологічна основа відчуттів (за І. П. Павловим):

- 1) Аналізатор -матеріальний орган відчуттів;
- 2) Складові частини аналізатора:
  - а) периферійна;
  - б) провідникова;
  - г) центральна.

3. Чутливість аналізаторів; пороги чутливості:

- 1) поняття про поріг чутливості;
  - 2) абсолютний та відносний поріг;
  - 3) нижній поріг абсолютної чутливості;
  - 4) верхній поріг абсолютної чутливості.
4. Основні властивості відчуттів:
- 1) якість;
  - 2) інтенсивність;
  - 3) тривалість;
  - 4) локалізація у просторі;
  - 5) адаптація;
  - 6) контраст;
  - 7) синестезія;
  - 8) сенсibiliзація;
  - 9) компенсація.
5. Класифікація видів відчуттів:
- 1) екстерорецептори:
    - а) дистантні (зір, нюх, слух);
    - б) контактні (смак, тактильна чутливість);
  - 2) інтерорецептори;
  - 3) пропріорецептори.
6. Виникнення больових відчуттів.
7. Індивідуальні властивості відчуттів.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. У чому полягає особливість відчуттів як суттєвої форми відображення дійсності?
2. В чому полягає значення відчуттів в житті та діяльності людини?
3. В чому полягає загальна будова аналізатора як органа відчуттів?
4. За якими принципами відчуття поділяють на різновиди?
5. Охарактеризуйте основні види відчуттів. Наведіть приклади.
6. Якими є головні властивості відчуттів? Охарактеризуйте їх.
7. Що таке адаптація?
8. Чим відрізняються явища адаптації від сенсibiliзації?
9. Розкажіть про чутливість аналізатора як психічну властивість особистості.
10. Якими є головні пороги чутливості та чим вони визначаються?
11. У чому можуть виявлятися індивідуальні властивості відчуттів у людей?
12. Чим сприймання відрізняється від відчуттів?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. *Рецептори аналізаторів, винесені на поверхню тіла, називаються:*
  - а) пропріорецептори;

- б) інтерорецептори;
- в) екстерорецептори.

2. Чи згодні ви з твердженням, що відчуття руху органів тіла здійснюються за допомогою інтерорецепторів:

- а) так;
- б) ні?

3. Яка властивість відчуттів виявляється в кожному прикладі, наведеному нижче?

- а) побувши в приміщенні, людина скоро перестає відчувати запах горілого, хоча людина, яка тільки-но увійшла, виразно відчуває його;
- б) при збільшенні освітлення в залі, звуки, які доносились зі сцени, стали здаватися глядачам голоснішими.

4. Поясніть, про які властивості відчуттів йде мова в наведених нижче прикладах:

- а) чому ми, коли їмо гарячий суп, не помічаємо, солоний він чи ні?
- б) чому говорять: “На вкус и цвет товарища нет”?
- в) довгі товарні потяги, пасажирські поїзди проходять біля нашого будинку. Знайомі, котрі заходять до нас, запитують: “Як ви можете жити при такому шумі?” А ми зовсім не помічаємо ніякого шуму.
- г) сліпоглухонімі орієнтуються в просторі переважно за допомогою нюхових, дотикових відчуттів.

5. Яка з перелічених нижче закономірностей відчуттів є “зайвою”:

- а) абсолютна чутливість органів чуття;
- б) адаптація;
- в) сенсibiliзація;
- г) амбівалентність?

6. Проаналізуйте описані нижче ситуації та назвіть види відчуттів у наведених прикладах.

- а) “Перед сходом сонця прохолода, а він босоніж, без кепки. І куртки в нього немає. Шкіра у хлопчика стала пухирчата, губи посиніли, він зщулювся, намагався глибше засунути руки в кишені...”
- б) “І в цю хвилину Юрко відчув велику спрагу, палило вуста. А вода за ґратами дзюрчала. Ставало нестерпно.”

в) “Короткий й різкий приступ змусив Ольгу прокинутись. Щось тупе, дуже важке било з середини по хребту, і, повитиравши долонями мокрий, холодний лоб, вона спробувала спустити ноги з ліжка. Новий поштовх – і вона, щоб не закричати, затримала дихання, закусила губу...”

г) “Людина з закритими очима чітко розрізняє, наскільки її рука піднята чи опущена, наскільки вона зігнута в лікті; нахиляється голова прямо чи вбік.”

7. В чому виявляється адаптація аналізатора до дії подразника?

- а) підвищення чутливості;
- б) зниження чутливості;
- в) пристосування до дії подразника;
- г) втрата здатності відчувати.

8. Про яке явище йде мова нижче:

В жаркий літній день ви йдете купатися, стрибаєте у воду і спочатку вона здається вам дуже холодною, але через деякий час ви вже не відчуваєте холоду?

9. Чому світлові реклами побудовані так, що світло в них то засвічується, то гасне? Поясніть.

Сприймання.

1. Поняття про сприймання.
2. Фізіологічна основа сприймання (за І. М. Сеченовим).
3. Характеристика основних властивостей сприймання:
  - 1) предметність;
  - 2) цілісність;
  - 3) константність;
  - 4) осмисленість;
  - 5) вибірковість;
  - 6) аперцепція.
4. Види сприймання:
  - 1) залежно від дії провідного аналізатора (зорове, слухове, дотикове, нюхове, смакове);
  - 2) залежно від форм існування:
    - а) сприймання часу;
    - б) сприймання руху;
    - в) сприймання простору.
5. Поняття про ілюзії та галюцинації.
6. Розлади відчуттів сприймання.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Який психічний процес називається сприйманням?
2. У чому полягають фізіологічні основи сприймання?
3. Чим сприймання відрізняються від відчуттів і який зв'язок між ними?
4. Яку роль у сприйманні людини відіграє мова?
5. Якими є загальні властивості сприймань?
6. Наведіть приклади, які свідчать про залежність сприймання від попереднього досвіду.
7. Який вплив на сприймання може справляти попередній досвід?
8. Охарактеризуйте види сприймання?
9. Розкажіть про процес сприймання часу, простору і руху.
10. Який вплив на сприймання може справляти попередній досвід?
11. Розкажіть про залежність сприймання від медичної кваліфікації лікаря.
12. Що таке ілюзія у сприйманні та чим вона відрізняється від галюцинації?
13. Наведіть приклади ілюзії руху в сприйманні.
14. Які професії потребують тонкої шкіряної, дотикової чутливості?
15. Назвіть основні порушення (розлади) відчуттів та сприймання.

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. У якому рядку названі лише властивості сприймання:

- а) цілісність, контрастність, предметність, адаптація;
- б) предметність, осмисленість, константність, цілісність;
- в) сенсibilізація, цілісність, предметність;
- г) константність, адаптація, осмисленість, предметність.

2. У чому виявляється осмисленість сприймання:

- а) у відносній постійності образу, сприйнятого об'єктом;
- б) у відносній правильності відображення предметів;
- в) у розумінні суті сприйнятого об'єкта.

3. Про яку властивість сприймання йде мова в наступних завданнях?

- а) Студент описує репродукцію картини Рубенса "Портрет молодої жінки з кучерявим волоссям" у двох ракурсах.
- б) "Портрет молодої дівчини. Відкрите обличчя. Вона гарна і знає про це. Трохи насмішкувата – іронічна посмішка. Але в той же час вона добра. Проста зачіска, одяг підкреслює ніжність."
- в) "Молода жінка, схильна до повноти, з рум'янцем невідомої етіології, шия надміру товста, напевне, у неї тиреотоксикоз. Погляд у неї розсіяний."

4. У якому рядку йдеться про сприймання?

- а) людина чує мелодію пісні, бачить знайомий пейзаж, букет квітів;
- б) людина відчуває зелений колір, смак, біль.

5. *Сприймання як дія – це:*

- а) система перцептивних дій, спрямованих на обстеження предмета і виявлення його властивостей, якостей;
- б) дія, спрямована на глибоке вивчення об'єкта.

6. *Яке з наведених визначень сприймання є найбільш повним і правильним:*

- а) сприймання – це відображення найбільш істотних якостей і властивостей предметів у їх сукупності;
- б) сприймання – це відображення мозком предметів і явищ в усій сукупності їх властивостей, коли вони безпосередньо діють на аналізатори;
- в) сприймання – це синтез відчуттів.

7. *Константність – це:*

- а) структура – єдність частин сприйнятого;
- б) розуміння суті сприйнятого об'єкта;
- в) відносна постійність образу сприйнятого об'єкта.

8. *Яка властивість сприймання проявляється в таких фактах:*

- Тарілку, що стоїть на столі, ми сприймаємо як круглу, хоч її зображення на сітківці ока має форму еліпса;
- Сніг ми сприймаємо білим і в рожевих променях вечірнього сонця, і в сутінках?

9. *Яка властивість сприймання проявляється в такому випадку:*

Розпливчаста пляма на папері сприймається людиною як цілісний предмет (птаха, тварина і т.п.).

Чому? Поясніть.

10. *В залежності від чого види сприймання поділяють на сприймання простору, часу і руху:*

- а) об'єкту сприймання;
- б) провідного аналізатора;
- в) форм існування матерії;

г) активності людини?

11. Як називаються неправильні, викривлені сприймання:

а) галюцинації;

б) псевдогалюцинації;

в) ілюзії?

Теми рефератів:

- Сенсорно-перцептивна організація людини.
- Цілісність та структурність сприймання в професійній діяльності лікаря.
- Роль аперцепції у регуляції поведінки та діяльності людини.
- Класичні та сучасні теорії сенсорних процесів.
- Увага в пізнавальній діяльності особистості.
- Експериментальне вивчення уваги.
- Розвиток та шляхи формування властивостей уваги.
- Екстрасенсорне сприймання.
- Здорові ілюзії та паранормальні явища.

Тема 5. Психодіагностика та характеристика пам'яті.

Мета заняття:

Знати визначення пам'яті; характеристику основних процесів пам'яті; схему анатомо-фізіологічного механізму пам'яті; психологічні теорії пам'яті; основні підходи щодо класифікації видів пам'яті; індивідуальні особливості та розвиток пам'яті.

Вміти визначати види пам'яті за тривалістю закріплення інформації; характером психічної діяльності та участі волі; визначати індивідуальні відмінності та порушення пам'яті.

План заняття.

1. Поняття про пам'ять.
2. Психологічні теорії та механізми пам'яті:
  - 1) асоціативна теорія. Поняття асоціації, її види (асоціація за суміжністю, асоціація за схожістю; асоціація за контрастом);
  - 2) діяльнісна теорія;
  - 3) фізіологічна теорія;
  - 4) біохімічна теорія.
3. Характеристика основних процесів пам'яті:
  - 1) запам'ятовування; умови ефективного запам'ятовування;
  - 2) збереження ; умови збереження інформації;

- 3) відтворення, його види (згадування, пізнавання, спогади, пригадування);
- 4) забування та його причини.
4. Основні підходи щодо класифікації видів пам'яті та їх взаємозв'язок:
  - 1) а) наочно-образна пам'ять;
  - б) словесно-логічна пам'ять;
  - в) емоційна пам'ять;
  - г) рухова пам'ять.
  - 2) довільна і мимовільна;
  - 3) короткочасна і довгочасна;
  - 4) оперативна;
  - 5) механічна і смислова (логічна).
5. Індивідуальні відмінності пам'яті (швидкість, точність, міцність запам'ятовування та готовність до відтворення).
6. Порушення пам'яті (амнезія та її види).

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Охарактеризуйте найважливіші особливості пам'яті як пізнавального процесу.
2. Якою є роль пам'яті в психічному житті людини?
3. Що є фізіологічною основою пам'яті?
4. Які вам відомі різні психологічні теорії та механізми пам'яті?
5. Якою є природа асоціації?
6. Охарактеризуйте основні процеси пам'яті.
7. Що таке запам'ятовування і які його основні види?
8. Розкажіть про смислове і механічне запам'ятовування та їх місце і роль у засвоєнні знань.
9. Розкрийте основні умови успішного довільного запам'ятовування.
10. Що таке відтворення, його види та роль у процесі засвоєння знань?
11. Що таке забування, які його причини?
12. Як попереджувати забування важливого матеріалу?
13. За якими принципами пам'ять поділяють на різновиди?
14. Охарактеризуйте види пам'яті.
15. У чому полягає відмінність між короткочасною та оперативною пам'яттю?
16. Вкажіть, який вид пам'яті є провідним для лікаря?
17. Якими є головні умови продуктивного запам'ятовування?
18. Чи можна стверджувати, що ефективність запам'ятовування зростає з кількістю повторень?
19. Як попереджувати забування важливого матеріалу?
20. У чому виявляються індивідуальні відмінності пам'яті?
21. Назвіть відомі вам розлади пам'яті.

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Яке з наведених нижче визначень пам'яті є найбільш повним і правильним?

Пам'ять – це:

- а) збереження раніше набутих вражень;
- б) основна умова набуття людського досвіду;
- в) створення в голові людини образів раніше сприйнятого;
- г) збереження, запам'ятовування і відтворення раніше сприйнятого.

2. В якому з рядків дано правильну класифікацію видів пам'яті за характером психічної активності?

- а) образна, рухова, словесно-логічна, короткочасна.
- б) образна, зорова, рухова, словесно-логічна, короткочасна.
- в) слухова, образна, словесно-логічна, емоційна, рухова, довільна.
- г) дотикова, образна, словесно-логічна, рухова.

3. На які види поділяється запам'ятовування в залежності від участі мислення в його роботі:

- а) словесно-логічне, механічне, образне;
- б) образне, смислове, механічне;
- в) механічне, смислове?

4. Назвіть вид пам'яті, який виявляється при запам'ятовуванні змісту казки дитиною:

- а) рухова;
- б) емоційна;
- в) словесно-логічна;
- г) образна;

5. Вкажіть, які види пам'яті та процеси проявляються в описаних нижче прикладах:

- а) Студент ходить по кімнаті і вчить матеріал з психології. На завтра його треба знати для складання заліку.
- б) Студент, готуючись до практичного заняття, знайшов потрібний параграф, почав його читати і радісно скрикнув: “Я це все знаю, викладач розказував на занятті”. А наступного дня одержав “2”, бо не зміг переказати навіть зміст параграфа.

5. Визначте вид пам'яті:

- а) після зустрічі із старими знайомими він поринув у спогади про минуле, йшов, не зважаючи на зустрічних перехожих, на будинки, поряд з котрими він проходив, і непомітно для самого себе опинився біля воріт свого будинку.
- б) одного разу актор повинен був несподівано для себе замінити іншого актора і протягом одного дня вивчив його роль: під час вистави актор знав її досконало, однак після вистави він цілковито забув увесь текст.

в) Бесіда двох драматургів:

коли я пишу будь-яку сцену, я чую її. Чую голос кожної дійової особи.

А я бачу сцену, герої ходять, щось роблять. Знаєте, де я подумки знаходжусь? В середині партеру.

г) Викладач спитав студента:

Чи запам'ятали ви фразу, яку я говорив на попередній лекції?

Так, звичайно, - впевнено відповів студент. – Ви сказали: “Вчора тут сів літак”.

Викладач заперечив: - Я передбачав, що ви можете щось забути, але ж ви змінили усі мої слова. Я просив вас запам'ятати фразу: “Напередодні тут приземлився аероплан”.

6. Поясніть, в якій групі студенти краще запам'ятають матеріал і чому?

В двох групах студентів провели нове практичне заняття. В першій групі повідомили, що матеріал заняття буде перевірятися на екзамені в кінці сесії. В другій групі такого повідомлення не зробили. В обох групах перевірили матеріал через два тижні.

7. Поясніть, чому багато людей для кращого запам'ятовування вдаються до коротких записів. Чому такий спосіб сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу?

8. Чим пояснити, що студент, який вчить матеріал лише для того, щоб скласти екзамен з психології, швидко його забуває?

Теми рефератів:

- Психологічні теорії пам'яті.
- Клінічні форми порушення пам'яті.
- Проблема розвитку та тренування пам'яті.

- Динаміка вікових змін пам'яті.
- Індивідуальні особливості пам'яті людини і властивості нервової системи.
- Прийоми ефективного запам'ятовування.

Тема 6. Поняття та характеристика мислення і уяви.

Мета заняття:

Знати визначення та види мислення; його специфіку; основні теорії мислення; мислительні операції та логічні форми мислення; поняття про уяву та її види; прийоми створення образів уяви; роль уяви в житті та діяльності людини; визначення мовлення, його функцій та видів.

Вміти порівнювати й аналізувати операції та форми мислення; визначати індивідуальні властивості та розлади мислення; використовувати різні форми створення образів уяви; впізнавати основні порушення мовлення в професійній діяльності.

План заняття.

Мислення.

1. Розуміння мислення, його специфіки у порівнянні з безпосереднім чуттєвим відображенням.
2. Відмінні особливості мислення як відображення дійсності.
3. Основні теорії мислення у вітчизняній психології:
  - 1) Теорія мислення І.М.Сеченова (основні елементи мислення);
  - 2) Теорія мислення Л.С.Виготського (процес мовного мислення);
  - 3) Теорія мислення С.Л Рубінштейна (закономірності аналізу, синтезу та узагальнення);
  - 4) Теорія мислення П. Я. Гальперіна (генетичний підхід в дослідженні мислення);
  - 5) Теорія мислення в українській психологічній школі (основні підходи та експериментальні факти в роботах Г.С.Костюка).
4. Психологічна характеристика мислення як процесу вирішення задач:
  - 1) Поняття задачі;
  - 2) Поняття проблемної задачі;
  - 3) Проблема і гіпотеза.
5. Мислительні операції як основні механізми мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизація, класифікація).
6. Логічні форми мислення:
  - 1) поняття ;
  - 2) судження;
  - 3) умовивід.

7. Основні види мислення, їх класифікація:

- 1) Наочно-дійове мислення;
- 2) Наочно-образне мислення.
- 3) Словесно – логічне мислення (абстрактне);
- 4) Теоретичне та практичне мислення;
- 5) Науково та художнє мислення;
- 6) Репродуктивне та творче мислення.
- 7) Дискурсивне та інтуїтивне мислення.

8. Індивідуальні властивості мислення (самостійність, широта, глибина, гнучкість, швидкість, критичність).

9. Розлади мислення:

- 1) маячення (манії);
- 2) надцінні ідеї (нав'язливі стани-фобії).

Питання для контролю та самоконтролю:

1. У чому полягають специфічні особливості мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?
2. У чому полягає особливість опосередкованого способу і знання дійсності?
3. В чому єдність чуттєвого пізнання і мислення?
4. Доведіть, що мислення глибше, повніше, точніше відображає зовнішній світ, ніж чуттєве пізнання.
5. Розкрийте роль мислення в житті та діяльності людини.
6. Що є фізіологічною основою мислення?
7. Охарактеризуйте основні розумові операції.
8. Розкрийте роль розумових операцій мислення в медичній діяльності.
9. Що є кінцевим продуктом мисленого пізнання дійсності?
10. Що таке проблемна ситуація? Наведіть приклади.
11. Як співвідносяться між собою проблемна ситуація та мислительне завдання?
12. За якими принципами мислення поділяється на різновиди? Що покладено в основу класифікації видів мислення?
13. Охарактеризуйте основні види мислення. Наведіть приклади.
14. Дайте характеристику особливостей суджень і умовисновків.
15. Дайте визначення поняття. Наведіть приклади.
16. З'ясуйте, в чому полягає взаємозв'язок мови і мислення.
17. Назвіть індивідуальні характеристики мислення.
18. Які розлади мислення вам відомі?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Знайдіть і обґрунтуйте найбільш точне і повне визначення мислення:

- а) процес безпосереднього відображення предметів та явищ в їх зв'язках і відношеннях;
- б) процес відображення окремих конкретних предметів з їх істотними властивостями і якостями;
- в) відображення в голові людини предметів та явищ з їх істотними властивостями;
- г) процес створення уявлень про предмети і явища об'єктивної дійсності.

2. *Яка з перелічених нижче розумових операцій є “зайвою”:*

- а) аналіз;
- б) ілюзія;
- в) синтез;
- г) порівняння;
- д) узагальнення;
- е) абстракція;
- ж) конкретизація?

3. *Зробіть порівняльний аналіз нижче перелічених основних форм мислення:*

- а) поняття;
- б) судження;
- в) умовивід.

4. *Який вид мислення переважає у діяльності лікаря:*

- а) наочно-дійовий;
- б) наочно-образний;
- в) понятійний.

5. *Що має узагальнений характер:*

- а) проблемна ситуація;
- б) задача?

6. *Яке з наведених визначень поняття є правильним і найточнішим:*

- а) форма мислення, що представляє собою найповніше відображення ознак предметів і явищ;
- б) форма мислення, що узагальнено відображає предмети і явища зовнішнього світу;
- в) форма мислення, що відображає за допомогою слова об'єктивну дійсність;

г) форма відображення істотних ознак, властивостей предметів і явищ дійсності.

7. Розв'яжіть психологічні задачі:

- Уявіть собі, що у вас в кишені коробка з одним сірником. Ви зайшли вночі в кімнату де є свічка, гасова лампа. Що ви запалите в першу чергу?
- Чому не можна поховати в Києві лікаря, який живе в Луцьку?
- Сину п'ять років. Через п'ятнадцять років батько буде старший від сина в три рази. Скільки років батькові зараз?
- Син батька-полковника побив батька сина-полковника. Хто ж ким кому доводиться, якщо самого полковника в хаті не було?
- Маса журавля, який стоїть на одній нозі, шість кілограмів. Яка буде маса журавля, коли він стане на дві ноги?
- Три лікаря за тридцять хвилин подивились трьох пацієнтів. Скільки пацієнтів подивився кожен лікар?

8. Розв'яжіть психологічну задачу:

Яким чином за допомогою спеціальних променів знищити пухлину, що знаходиться в середині організму, не пошкодивши при цьому здорові тканини? Відомо, що для видалення цієї пухлини необхідна така концентрація променів в місці її розташування, яка шкідлива для здорових тканин, але іншого доступу до пухлини, як через них, немає.

Уява.

1. Поняття про уяву та її своєрідність як пізнавального процесу.
2. Фізіологічні основи процесу уяви.
3. Класифікація видів уяви:
  - 1) види уяви в залежності від характеру діяльності людини (репродуктивна та творча);
  - 2) види уяви за їх змістом (технічна, наукова та художня);
  - 3) види уяви в залежності від участі волі в діяльності (активна (довільна) та пасивна (мимовільна));
  - 4) мрія як особливий вид уяви.
4. Прийоми створення образів уяви:
  - 1) аглютинація (комбінування);
  - 2) аналогія;
  - 3) акцентуація (наголошення);
  - 4) гіперболізація (перебільшення або применшення);
  - 5) типізація;
  - 6) схематизація.
5. Уява і особистість. Значення уяви в мотивації поведінки і діяльності людини.
6. Індивідуальні особливості уяви.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Що таке уява?
2. Розкрийте відмінність між уявою і уявленням. Наведіть приклади.
3. Охарактеризуйте процес створення образів уяви.
4. У чому полягають фізіологічні основи уяви?
5. Назвіть і охарактеризуйте види уяви. Наведіть приклади.
6. За якими принципами уява поділяється на різновиди?
7. Розкрийте роль уяви в житті та діяльності лікаря.
8. У чому полягає специфічність відображення дійсності в процесах уяви.
9. Від чого залежить багатство створених людиною образів уяви?
10. У чому полягає принципова різниця образів репродуктивної та продуктивної уяви?
11. Що таке мрія? В чому її цінність? Наведіть приклади.
12. У чому полягають особливості мрії як різновиду творчої уяви?
13. У чому різниця між мрією і маренням? Наведіть приклади.
14. Які вам відомі прийоми створення образів уяви?
15. Поясніть, чому деякі люди, недосвідчені в медицині, прочитавши описання того чи іншого захворювання, схильні уявляти, що й вони захворіли саме на цю хворобу, що й у них виявляються симптоми цієї хвороби.
16. Який вид уяви переважає в діяльності художника, письменника? За якими ознаками це можна встановити?
17. Охарактеризуйте методичні засоби, які найбільше сприяють розвитку уяви.

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Яке з поданих нижче визначень уяви є правильним:

- а) уява – це процес створення людиною образів об'єктів;
- б) уява – це психічна діяльність, в результаті якої відбувається створення нових форм уявлень або думок;
- в) уява – це сукупність уявлень про навколишню дійсність;
- г) уява – це процес створення в голові людини образів об'єктів, яких вона ніколи не сприймала, на основі попереднього досвіду.

2. В якому з наведених нижче варіантів йдеться про уяву:

- а) я виразно уявив собі школу, вчителів, учнів, з якими вчився понад десять років тому.
- б) підійшовши до троянди, я милуюсь її красою, малюю в своїй голові її образ.

3. Створення образів уяви, що здійснюються шляхом сполучення елементів, взятих з інших уявлень, називається:

- а) аглютинація;
- б) акцентування;
- в) типізація;
- г) схематизація.

4. Визначте, які прийоми використали при створенні образів творчої уяви:

В міфах і легендах стародавності описували деякі фантастичні істоти – кентаври (голова людини і тіло коня), сфінкси (істоти з головою людини і тілом лева), образи русалок, хаток на курячих ніжках і т. д.

5. Чи є уява у тварин:

- а) так;
- б) ні (поясніть)?

6. В якому з наведених варіантів дано правильну характеристику репродуктивної уяви:

- а) репродуктивна уява полягає у створенні образів об'єктів, які людина сприймала раніше;
- б) репродуктивна уява полягає у створенні образів об'єктів, яких людина раніше не сприймала, за словесним описом або сприйманням окремих її деталей;
- в) репродуктивна уява полягає у створенні образів, яких у природі не існує?

7. В якому з наведених варіантів дається правильна характеристика творчої уяви:

- а) творча уява полягає у створенні образів нових, оригінальних об'єктів на основі попереднього досвіду;
- б) творча уява – це створення образів об'єктів на основі їх словесного опису;
- в) творча уява – це створення образів об'єктів, які раніше не сприймалися людиною?

8. Особливою формою творчої уяви є...?

6. В якому з варіантів правильно визначається мрія як вид уяви:

- а) мрія – це створення людиною образів свого майбутнього;
- б) мрія – це створення людиною образів бажаного майбутнього;

в) мрія – це творча уява, скерована на майбутнє?

Теми рефератів:

- Особливості творчого мислення.
- Теорії мислення в психології.
- Творча уява як відображення особистості людини, її психологічного стану.
- Мислення та уява.
- Розлади мислення та мовлення.
- Прояв інтелектуальних здібностей у професійній діяльності лікаря.
- Психологія мислення та проблема штучного інтелекту.
- Інтелект: основні підходи до розуміння.

Тема 7. Емоційно-вольова сфера особистості.

Мета заняття:

Знати визначення емоцій та почуттів; фізіологічні механізми емоцій; особливості та психологічні теорії емоцій; класифікацію видів емоцій та почуттів; визначення волі; етапи вольової дії; вольові якості особистості; поняття про вольове зусилля та силу волі.

Вміти пояснити функції емоцій та їхній взаємозв'язок з іншими психічними процесами; за зовнішніми проявами (виразом обличчя, мімікою, жестами і т.п.); визначати вираження емоційних переживань; враховувати вольові якості особистості, емоційний стан пацієнта в процесі лікування; розрізняти розлади емоцій та порушення вольової сфери особистості.

План заняття.

Емоції та почуття.

1. Поняття про емоції та почуття:
  - 1) емоції і особистість;
  - 2) почуття як мотиви і риси особистості;
  - 3) адаптивне значення емоцій.
2. Психологічні теорії емоцій:
  - 1) теорія Ч. Дарвіна;
  - 2) теорія Джеймса Ланге;
  - 3) теорія Кеннона-Барда;
  - 4) теорія когнитивного рisonансу Л.Фестінгера;
  - 5) інформаційна теорія емоцій П.Симонова;
  - 6) когнитивно-фізіологічна теорія емоцій С.Шехтера.
3. Фізіологічні основи емоцій (за І.П.Павловим).
4. Вираження емоцій і почуттів (зовнішні і внутрішні).
5. Форми прояву (переживання) емоцій і почуттів:

Настрій, афект, пристрасть, стрес, фрустрація.

6. Класифікація видів емоцій:

1) позитивні, негативні, амбівалентні;

7) сенічні, астенічні.

7. Класифікація видів почуттів. Вищі почуття: моральні, інтелектуальні, естетичні, практичні.

8. Основні параметри емоційного процесу (інтенсивність, тривалість, глибина, усвідомленість, сила, темп, ритм емоційних реакцій).

9. Емоції і здоров'я:

1) врахування емоційного стану пацієнта в процесі лікування;

2) розлади емоцій.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. У чому полягає відмінність між емоціями та почуттями?

2. За якими ознаками можна констатувати, що людини перебуває в стані емоційного збудження?

3. Чи впливають почуття на перебіг пізнавальних процесів?

4. Які функції емоцій вам відомі?

5. Назвіть відомі вам психологічні теорії емоцій.

6. Які сучасні зарубіжні концепції емоцій ви знаєте?

7. Назвіть відомі вам емоційні стани, охарактеризуйте їх головні ознаки.

8. Охарактеризуйте види емоцій та види почуттів.

9. Яка роль почуттів в житті людини?

10. Як почуття впливають на діяльність людини, її хід та результати?

11. Чому моральні, інтелектуальні, естетичні та практичні почуття належать до вищих почуттів?

12. Які порушення емоцій і почуттів вам відомі?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Яке з наведених нижче визначень почуттів є найточнішим:

а) відображення навколишніх предметів та ставлення до них;

б) реакція людини на все навколишнє;

в) суб'єктивне переживання, в якому виявляється ставлення людини до навколишньої дійсності та до самого себе;

г) переживання, які пов'язані з задоволенням або незадоволенням духовних потреб людини.

2. Який існує зв'язок почуттів з діяльністю:

а) почуття виникають у зв'язку з діяльністю, але на неї не впливають;

б) почуття викликаються діяльністю, її успіхами і невдачами і впливають на її хід;

в) вплив почуттів на діяльність не має закономірного характеру.

3. У якому рядку названо тільки почуття:

- а) гнів, страх, радість, почуття власної гідності;
- б) любов, туга, незадоволення, спрага;
- в) совість, ненависть, біль;
- г) сором, симпатія, закоханість, дружба, товаришування;
- д) щастя, симпатія, закоханість, дружба, товаришування;
- е) іронія, гумор, байдужість, ентузіазм, зневага, сила;
- є) здивування, насолода, любов, мета?

4. У якому з наведених варіантів перелічено лише прості емоції:

- а) приємне, задоволення, неприємне, огида;
- б) радість, приємне, незадоволення, огида;
- в) сором, неприємне, гнів, задоволення;
- г) страх, незадоволення, гнів, приємне?

5. У якому рядку названі лише складні емоції:

- а) огида, приємне, неприємне, сором;
- б) радість, смуток, страх, гнів;
- в) незадоволення, страх, неприємне, сором;
- г) сором, смуток, гнів, неприємне;
- д) приємне, радість, страх, сором?

6. У якому рядку перелічені тільки моральні почуття:

- а) колективізм, патріотизм, дружба, любов, симпатія;
- б) любов, сумнів, сором, товаришування, обов'язок;
- в) гуманізм, здивування, симпатія, байдужість;
- г) дружба, колективізм, патріотизм, іронія?

7. У якому рядку перелічені тільки інтелектуальні почуття:

- а) обов'язок, симпатія, антипатія, байдужість;
- б) гумор, інтерес, впевненість, почуття нового;
- в) допитливість, дружба, колективізм, сором;
- г) ентузіазм, почуття нового, відповідальність, сором?

8. Що є характерним для естетичного почуття людини:

- а) виявлення радості;
- б) переживання свого ставлення до красивого або некрасивого;
- в) переживання задоволення або незадоволення?

9. Яка сукупність наведених нижче ознак характеризує афект:

- а) виникає поступово, буває стійким, яскраво не виявляється;
- б) слабкі, нестійкі, виникають раптово;
- в) сильні, виникають раптово, зовні виявляються яскраво?

10. У якому рядку названо тільки афекти:

- а) радість, сум, задоволення, гнів, бадьорість;
- б) розпач, обурення, страх, симпатія;
- в) любов, колективізм, обурення, гнів;
- г) гнів, лють, відчай, екстаз, жах;
- д) розпач, жах, радість, сум?

11. Серед наведеного переліку почуттів знайдіть і випишіть:

- а) моральні;
- б) інтелектуальні;
- в) естетичні.

Кохання, радість, колективізм, товаришування, здивування, гумор, іронія, ентузіазм, любов до прекрасного, совість, обов'язок, симпатія, радість, почуття нового, дружба, байдужість, відповідальність, почуття комічного, сумнів, любов до знань, почуття потворного.

12. Знайдіть правильну відповідь. Вищі людські почуття:

- а) притаманні тільки людині, є результатом її виховання і суспільного середовища;
- б) дані людині від народження, вони є і в тварин.

13. Хірург Наполеона любив говорити, що рани у переможця загоюються швидше, ніж рани у переможених. Чому? Дайте обґрунтовану відповідь.

13. Як ви думаєте, яку емоцію виражає людина, коли:

- Сидить, понурена, плечі опущені, руки безсило звисають, голова похилена, незворушний погляд націлений в підлогу, голос глухий, мова сповільнена;
- Поза напружена, руки судорожно перебирають край одежі, погляд неухважний, мова швидка, відривчаста, голос гучний, деколи зривається.

14. Чим можна пояснити такий факт:

- Помічено, що після виходу на пенсію у багатьох людей може виникати депресивний стан, інколи погіршується самопочуття.
- Коли дати людині можливість вибалакатися, поплакати, то їй легше перенести горе.

15. Емоційний стан лікаря часто визначає успіх його діяльності.

Опишіть, які емоційні стани виникають у вас під час відвідування лікарні, навчальних аудиторій медичного закладу, читання медичної літератури тощо? Поясніть, що ми називаємо “нормальний” стан лікаря і які емоційні стани вимагають корекції в діяльності лікаря.

Воля.

1. Поняття волі та вольової дії.
2. Фізіологічний механізм волі (за І.П. Павловим).
3. Поняття про довільну та мимовільну дію.
4. Природа вольової дії:
  - 1) структура вольової дії (постановка мети, боротьба мотивів, прийняття рішення, виконання);
  - 2) проста та складна вольова дія, їх аналіз;
  - 3) перешкоди, що зумовлюють виникнення вольової регуляції (зовнішні – час, простір, фізичні властивості речей тощо; внутрішні – втома, страх, небажання, хворобливий стан).
5. Індивідуальні особливості волі (дисциплінованість, витримка, рішучість, організованість, наполегливість, самостійність тощо).
6. Виховання вольових якостей та їх формування у дітей.
7. Порушення вольової сфери особистості (гіпобулія, гіпербулія, абулія, апраксія тощо).
8. Поняття про вольове зусилля та силу волі.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Що таке воля, яка її природа?
2. Яке значення волі в житті та діяльності людини?
3. Які теорії волі ви знаєте?
4. У чому виявляються головні функції волі?

5. У чому полягає істотна відмінність між довільною та мимовільною дією?
6. Що таке вольове зусилля та якими чинниками воно зумовлюється?
7. Що таке сила волі і чим вона зумовлюється?
8. Якими є головні етапи розвитку складної вольової дії?
9. Дайте аналіз складної вольової дії. Наведіть приклади складної вольової дії.
10. Розкажіть про боротьбу мотивів та наведіть приклади.
11. Які чинники справляють найбільший вплив на розвиток волі людини?
12. У чому полягає слабкість волі і якими є її причини?
13. Які відмінні риси людини з сильною і слабкою волею?
14. Назвіть вольові якості особистості.
15. Назвіть вольові якості лікаря і коротко охарактеризуйте їх.
16. Які, на вашу думку, існують умови успішного самовиховання волі?
17. Назвіть патологічні зміни вольової сфери особистості.

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. *Вольові дії – це:*

- а) свідомі, довільні дії;
- б) перехід від рішень до їх виконання;
- в) дії, скеровані на досягнення свідомо поставлених цілей і пов'язані з подоланням перешкод;
- г) прийняття правильних рішень, накреслення плану їх виконання.

2. *Характерною рисою довільних дій є те, що:*

- а) в них є лише наявність прагнення до мети;
- б) в них є попереднє уявлення мети та способів її здійснення;
- в) в них є наявність прагнення до мети, попереднє уявлення мети і спосіб її здійснення;
- г) попереднє рухове уявлення не обов'язково пов'язане з прагненням до мети.

3. *У яких рядках перелічено лише позитивні вольові якості:*

- а) цілеспрямованість, наполегливість, впертість, мужність;
- б) самостійність, цілеспрямованість, мужність, рішучість;
- в) витримка, наполегливість, впертість.

4. *Вкажіть правильне визначення рішучості:*

- а) рішення про виконання визначеної рухової дії приймаються швидко і обдумані;
- б) прийняті рішення виконуються невпевнено;
- в) відсутність розгубленості під час прийняття рішення в ускладнених умовах діяльності або в стані емоційного збудження.

5. *Вкажіть правильне визначення сміливості:*

- а) уміння визнати і засудити власні помилки;
- б) участь в критиці застарілих методів лабораторних занять;
- в) нездібність робити сміливі вчинки в ігровій ситуації.

6. *Вкажіть правильне визначення самостійності:*

- а) невміння проявляти вироблені звички самостійної поведінки в нових умовах ;
- б) вміння самостійно підбирати комплекси фізичних вправ для розвитку рухових здібностей;
- в) здатність потрапляти під вплив іншого;
- г) вміння в послідовній реалізації власних переконань і поглядів в поведінці, діях.

7. *Як проявляється воля в даному випадку:*

Добре відомо, що в той час, коли людина вчиться їздити на велосипеді, їй інколи досить тільки подумати про те, що вона зараз впаде, в цю ж мить вона справді падає.

8. *Визначте вольову якість особистості:*

Студент для розвитку своєї волі часто переривав читання книжки на найцікавішому місці і не торкався її 2-3 дні. Таким способом він розвивав:

- а) витримку;
- б) самостійність;
- в) дисциплінованість;
- г) наполегливість;
- д) цілеспрямованість.

9. *На основі спостережень зберіть дані про індивідуальні особливості волі кількох лікарів.*

10. *Оцініть рівень розвитку власних вольових якостей.*

Теми рефератів:

- Емоції та пізнавальні процеси.
- Причини емоційної нестійкості лікарів.
- Стрес фізіологічний і психологічний.

- Емоційні стани та їх роль у регуляції поведінки і діяльності людини.
- Вплив психічних станів на здоров'я і самопочуття людини.
- Почуття як своєрідне відображення об'єктивної дійсності.
- Дослідження виразу почуттів в поведінці та фізіологічних функціях.
- Вольові здібності людини та їх формування.
- Психологічні теорії волі.
- Самовиховання волі майбутніх лікарів.
- Вольові якості лікаря та їх значення в професійній діяльності.

Тема 8. Індивідуально-типологічні особливості особистості.

Мета заняття:

Знати визначення понять “темперамент”, “характер”, “здібності”, “задатки”; фізіологічні основи темпераменту, тип вищої нервової діяльності (за І.П.Павловим); природні передумови характеру (за І.П.Павловим); психологічну характеристику типів темпераменту та структуру характеру; види здібностей та рівні їх здібностей, їх властивості.

Вміти визначати акцентуації характеру, враховувати особливості темпераменту в професійній діяльності лікаря; розрізняти типові та індивідуальні риси характеру; види здібностей тощо.

План заняття.

Темперамент.

1. Поняття про темперамент:

- 1) історія вивчення проблеми;
- 2) роль темпераменту у психічній діяльності та поведінці;
- 3) основні параметри (властивості) темпераменту: загальна активність, моторика, динаміка, емоційність.

2. Фізіологічні основи темпераменту:

- 1) властивості нервової системи;
- 2) тип вищої нервової діяльності (за І.П.Павловим) та темперамент.

3. Типи темпераментів та їх психологічна характеристика (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік).

4. Типологічні теорії темпераменту:

- 1) конституція та темперамент;
- 2) фізичні типології (Гіпократ, Кречмер, Шелдон);
- 3) психофізіологічна типологія (І.П. Павлов).

5. Позитивні і негативні сторони кожного типу темпераменту.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. У чому, на вашу думку, виявляється темперамент?

2. Якими властивостями психічної діяльності характеризується темперамент?
3. Хто перший зробив спробу визначити типи темпераменту людей?
4. Які поєднання властивостей вищої нервової діяльності І.П. Павлов зробив засадовим при розподілі темпераменту на типи?
5. Розкрийте фізіологічні основи темпераменту.
6. У чому виявляються особливості поведінки екстраверта?
7. У чому виявляються особливості поведінки інтроверта?
8. Як може позначатися темперамент на формуванні рис особистості?
9. Назвіть типи темпераменту та дайте їх психологічну характеристику.
10. Яку роль у діяльності фахівця в системі суб'єктивних відносин відіграє знання темпераменту людини?
11. У чому може виявлятися врахування лікарем особливостей темпераменту пацієнта?
12. Назвіть ділові якості флегматика та сангвініка.
13. У людей якого темпераменту дуже виразні міміка, пантоміміка, жести, мова?
14. Люди якого типу темпераменту схильні до тривалих внутрішніх зосереджень, але не на об'єктах, а на своїх почуттях?
15. Чи можна змінити свій темперамент? Поясніть.
16. Покажіть залежність темпераменту від умов життя і виховання.

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Серед вказаних нижче визначень темпераменту знайдіть правильну відповідь:

- а) темперамент – це сукупність індивідуальних особливостей людини, які характеризують динамічну і емоційну сторони її діяльності і поведінки;
- б) темперамент – це швидкість і енергія перебігу психічних пізнавальних процесів;
- в) темперамент – це природжений тип нервової системи, який визначає врівноваженість і рухливість психічних процесів;
- г) темперамент – це прояв типу вищої нервової діяльності в поведінці і діяльності людини;
- д) темперамент – це швидкість і виразність рухів, жестів, міміки.

2. Хто перший зробив спробу визначити типи темпераменту людей:

- а) Е. Кант;
- б) І.П. Павлов;
- в) Гіппократ;
- г) Аристотель;
- д) Кречмер?

3. Яка з перелічених нижче основних властивостей темпераменту є “зайвою”:

- а) чутливість;
- б) реактивність;
- в) активність;
- г) темп реакції;
- д) пластичність – ригідність;
- е) екстраверсія – інтроверсія?

4. Якому темпераменту відповідає така фізіологічна характеристика типу нервової системи:

- а) “сильний, врівноважений, лабільний”;
- б) “сильний, врівноважений, інертний”;
- в) “сильний, нерівноважений, лабільний”?

5. Якому темпераменту відповідає гальмівний тип нервової системи:

- а) флегматик; б) холерик; в) сангвінік; г) меланхолік?

6. Назвіть типи темпераменту, якому властива така сукупність ознак:

- Людина швидка, нестерпима, нерівноважена, запальна і прямолінійна. Психічні процеси протікають в неї швидко і інтенсивно. Дії її поривчасті.
- Людина жвава, рухлива, вразлива, весела, з усмішкою і хитринкою на обличчі, легко піддається своїм почуттям, швидко забуває образи.
- Людина слабка, легко гальмується, швидко виснажується і повільно відновлюється. Нерішуча. Вона чуйно й тонко сприймає навколишній світ і реагує на нього.
- Людина з повільним протіканням психічних процесів, з повільними рухами, з високою емоційною вразливістю. Жести і міміка одноманітні, невиразні.

7. У кого найважче сформувані такі якості, як контроль і саморегуляція:

- а) у сангвініка; б) у холерика; в) у меланхоліка; г) у флегматика?

8. Визначте володарів різних типів темпераменту, які реагували на одну і ту ж подію:

Студенти запізнилися на початок лекції в університеті.

- Антон вступив у суперечку з викладачем. Він запевняє, що годинник в аудиторії поспішає, і що він нікому не завадить, якщо проскочить на своє місце.
- Микола, побачивши, що в аудиторію не пускають, подумав: “Перша полупара завжди не цікава, піду в буфет і почекаю”.

- Віктор сказав: “Мені завжди не везе. Один раз вибрався на заняття і то невдало”. І поїхав додому.
- Тарас зразу ж зрозумів, що в аудиторії не пустять, і вирішив послухати лекцію під дверима.

Характер.

1. Поняття про характер:

- 1) Характер та індивідуальність людини;
- 2) Характер та темперамент.

2. Природні передумови характеру (за І. П. Павловим).

3. Структура характеру та його властивості:

- 1) визначення структури характеру;
- 2) зміст і форма у структурі характеру;
- 3) основні компоненти структури характеру (спрямованість, переконання, розумові риси, емоції, воля, темперамент, повнота, цілісність).

4. Класифікація рис характеру:

- 1) ставлення до праці;
- 2) ставлення до інших людей;
- 3) ставлення до речей;
- 4) ставлення до самої себе.

5. Типові та індивідуальні риси характеру:

- 1) проблема типології характерів;
- 2) акцентуації характеру: (застрявання, педантизм, інтровертовані особистості; екстравертовані особистості; тривожні характери; екзальтовані особистості; демонстративні характери тощо);
- 3) типи акцентуйованих характерів: гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астеноневротичний, сендитивний, психостенічний, шизоїдний, епілептоїдний, істероїдний, нестійкий, конформний.

6. Формування характеру.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття “характер”.
2. Яке значення має характер в житті та діяльності людини?
3. В чому полягає різниця між характером і темпераментом людини?
4. Що є фізіологічним підґрунтям утворень характеру?
5. Згідно з І.П. Павловим, фізіологічну основу характеру становить сума стійких тимчасових нервових зв'язків. Зробіть психологічне обґрунтування цього положення.
6. Яка структура характеру?
7. Які компоненти можна виокремити в структурі характеру?

8. Що ми розуміємо під рисами характеру людини?
9. Які риси характеру особистості є типовими, а які – не типовими?
10. У чому виявляється акцентування характеру особистості?
11. Яким є механізм та умови формування властивостей характеру?
12. Чи можна змінити характер?
13. У чому виявляються патологічні риси характеру людини?
14. Як пов'язаний характер з розумом, почуттям, волею і цілеспрямованістю особистості людини?
15. Від чого в найбільшій мірі залежить формування характеру: від природних задатків людини або від суспільно-історичних умов її життя?
16. Яким має бути характер лікаря високої кваліфікації?
17. Визначте причини індивідуальних особливостей характеру.

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Яка з нижчеперелічених властивостей характеру особистості є “зайвою”:

- а) цілісність;
- б) цілеспрямованість;
- в) ступінь стійкості та глибини;
- г) активність;
- д) сила характеру?

2. У яких рядках дано правильне та найточніше визначення характеру:

- а) характер – це властивості людини, що виявляються в її поведінці та діяльності;
- б) характер – це психічні властивості людини, що виявляються у її ставленні до суспільства;
- в) характер – це поєднання індивідуальних рис людини, які виробляються в процесі її розвитку;
- г) характер – це певна система тимчасових нервових зв'язків, породжених взаєминами людини із зовнішнім світом протягом її життя;
- д) характер – це комплекс сталих, найбільш типових і суттєвих психічних властивостей людини, що виявляються в типовій для неї поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, до праці, до самої себе;
- е) правильної відповіді немає.

3. У яких рядках перелічено лише позитивні риси характеру людини:

- а) ініціативність, працьовитість, неакуратність, безвідповідальність;
- б) працездатність, егоїзм, хвалькуватість, нескромність, ввічливість;
- в) скромність, скупість, марнотратство, вимогливість, самокритичність;
- г) тактовність, бережливість, чуйність, самоволодіння, відповідальність?

4. В яких рядках перелічено лише риси характеру, які проявляються у вчинках особистості, у її ставленні до діяльності:
- а) тактовність, ввічливість, чуйність, заздрість;
  - б) безтактовність, акуратність, жорстокість;
  - в) ініціативність, працьовитість, старанність, сумлінність, безвідповідальність;
  - г) правдивість, лицемірність, підлабузництво, нескромність?
5. Визначте, чи виявляється в наведених нижче прикладах характер людини:
- Одного разу викладач зайшов в аудиторію і сказав: “Ось добре, кінець кінцем ви здогадались привести аудиторію в належний порядок”. “Це я зробив!” – швидко і голосно сказав Тарас.
  - Максим був короткозорий і всі предмети підносив до очей. Під час уроку йому дозволялось підходити до дошки.
6. Вивчіть та опишіть риси характеру, що найяскравіше виявляються в обраного вами лікаря.
7. Проаналізуйте свою поведінку після складання іспиту і зробіть висновок, які риси вашого характеру в ньому виявились.

Здібності.

1. Поняття про здібності.
2. Біологічне і соціальне в здібностях:
  - 1) задатки як природні передумови розвитку здібностей,
  - 2) проблема спадковості здібностей,
  - 3) розвиток здібностей.
3. Рівні розвитку здібностей: обдарованість, талант, геніальність.
4. Види здібностей:
  - 1) загальні та спеціальні здібності,
  - 2) розумові та практичні здібності,
  - 3) творчі здібності.
5. Зв'язок темпераменту, характеру і здібностей.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Що таке здібності і яка їх роль у житті та діяльності людини?
2. У чому виявляються здібності особистості?
3. Яке існує співвідношення між знаннями, вміннями та здібностями?
4. Якими є головні компоненти здібностей?
5. Як пов'язані між собою здібності та задатки?
6. Що таке задатки, яка їх роль у розвитку здібностей?
7. Що сприяє розвитку здібностей?

8. Які рівні розвитку здібностей вам відомі?
9. Що ви розумієте під талановитістю, геніальністю, обдарованістю?
10. Назвіть загальні умови формування та розвитку здібностей.
11. Яка існує класифікація видів здібностей?
12. Охарактеризуйте основні види здібностей.
13. Наведіть приклади загальних та спеціальних здібностей.
14. В яких уміннях виявляються спеціальні здібності?
15. Як пов'язані між собою темперамент, характер та здібності?
16. У чому виявляються індивідуальні відмінності в здібностях людини?
17. Яке значення мають здібності в професійній діяльності лікаря?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Яке з наведених визначень здібностей є правильним:

- а) здібності – це індивідуально-психологічні властивості, які є необхідною умовою виконання творчої діяльності;
- б) здібності – це психічні властивості, що є природженими і служать основою успішного виконання будь-якої діяльності;
- в) здібності – це індивідуально-психологічні властивості, що є умовою успішного виконання діяльності;
- г) здібності – це індивідуально-психологічні властивості, що розвиваються і виявляються в творчій діяльності?

2. Яке твердження є правильним:

- а) здібності існують незалежно від діяльності і поза нею;
- б) поза діяльністю здібності існувати не можуть;
- в) здібності в діяльності виявляються і в ній розвиваються;
- г) здібності формуються на основі задатків?

3. Що треба розуміти під задатками:

- а) природжені здібності до якоїсь діяльності;
- б) здобуті в процесі навчання і виховання властивості особистості, що характеризують її здатність до якоїсь діяльності;
- в) психологічні властивості, що є умовою успішного виконання якоїсь діяльності;
- г) природжені анатомо-фізіологічні риси індивіда природна передумова розвитку його здібностей?

3. Обґрунтуйте за допомогою конкретних прикладів такі твердження:

- Провідну роль у формуванні здібностей людей відіграють суспільні умови їх життя.

- Здібності людей, будучи за своїм походженням природним явищем набувають суспільно-історичного характеру.
- Важливою умовою формування здібностей є працьовитість людини, її інтерес, любов до праці.

4. Нижче наведені приклади здібностей, навичок та знань людини. Враховуючи характерні для здібностей властивості, визначте, в яких випадках мова йде про здібності:

- довжина рук боксера;
- прагнення бути постійно чимось зайнятим;
- широка освіченість в певній галузі знань;
- спостережливість, яка проявляється в тому, що людина систематично помічає в предметах і явищах, поведінці людей багато важливого для роботи з ними;
- швидке запам'ятовування форми, кольору, обсягу предметів;
- швидке засвоєння нових рухів;
- вимогливість;
- грамотна відповідь на запитання.

5. Як називається вищий рівень прояву таланту:

- обдарованість;
- геніальність;
- здібності?

6. Ознайомлюючись з біографіями видатних людей (наприклад, лікарів), з'ясуйте умови розвитку їх професійних здібностей.

Теми рефератів:

- Роль темпераменту в психічному розвитку людини та в діяльності лікаря.
- Формування характеру людини.
- Характер у професійній діяльності лікаря.
- Здібності у професійному формуванні особистості лікаря.
- Прояв інтелектуальних здібностей у професійній діяльності лікаря.
- Психологія характерологічних відхилень та їх вплив на здоров'я людини.

Тема 9. Спілкування як специфічний різновид діяльності.

Мета заняття:

Знати характеристику спілкування як форми діяльності людини, його структуру; види спілкування; співвідношення понять “мова” та “мовлення”, їх функції та види; значення спілкування в діяльності лікаря; причини виникнення конфліктів.

Вміти визначати позитивний вплив зовнішніх умов в міжособистісних контактах, психологічні феномени під час аналізу конкретних комунікативних ситуацій; використовувати техніку та прийоми спілкування.

План заняття.

I. Поняття про спілкування:

1) структура спілкування:

комунікативний, інтерактивний, перцептивний компоненти;

2) функції спілкування, їх характеристика:

комунікативна; пізнавальна; соціальна.

3) види спілкування, їх характеристика:

а) міжособистісне, міжгрупове, особистісно-групове;

б) формальне, неформальне;

в) безпосереднє, опосередковане;

г) закінчене, перерване;

д) короткочасне і довготривале;

е) вербальне і довготривале.

2. Співвідношення понять мова та мовлення:

1) загальна характеристика;

2) функції мови та мовлення;

3) види мовлення (усне, письмове, зовнішнє, внутрішнє);

4) розлади мовлення, види афазії (сенсорна, семантична, динамічна, оптико-мнестична, акустико-мнестична, ефферентна моторна, афферентна моторна).

3. Механізми міжособистісного сприймання, їх характеристика:

1) ідентифікація;

2) рефлексія;

3) емпатія;

4) стереотипізація;

5) каузальна атрибуція.

4. Причини виникнення конфліктів у спілкуванні:

1) позиції партнерів у спілкуванні;

2) бар'єри у спілкуванні та їх подолання;

3) стилі поведінки у конфліктній ситуації (конкуренція, співробітництво, уникнення, пристосування, компроміс);

4) вибір оптимального стилю вирішення конфлікту.

5. Значення спілкування в діяльності лікаря:

- 1) корекція спілкування;
- 2) особливості спілкування лікаря з хворим.

6. Загальна характеристика соціально-психологічного тренінгу спілкування.

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Що таке спілкування? Дайте характеристику його змісту.
  2. Чим зумовлена потреба у спілкуванні між людьми?
  3. В чому полягає значення спілкування для психічного розвитку людини?
  4. В чому полягає соціальна сутність спілкування?
  5. В чому полягає мета спілкування?
  6. Перерахуйте функції спілкування та охарактеризуйте їх.
  7. Що означає комунікативна функція спілкування?
  8. За якими принципами спілкування поділяють на різновиди?
  9. Назвіть та охарактеризуйте види спілкування.
  10. У чому виявляється культура невербального спілкування?
  11. Яка роль у спілкуванні належить невербальній комунікації?
  12. Яка існує структура спілкування?
  13. Що таке бар'єри у спілкуванні та коли вони виникають, умови виходу з них?
  14. Що таке конфлікт? Назвіть причини виникнення конфлікту.
1. Які стилі поведінки в конфліктній ситуації вам відомі?
  2. В чому полягає значення спілкування в професійній діяльності лікаря?
  3. Який існує взаємозв'язок мови і мовлення?
  4. У чому полягає особливість мовлення як процесу та якими є його різновиди?
  5. Що таке афазія? Охарактеризуйте її різновиди.
  6. У чому, на вашу думку, полягає значення проведення соціально-психологічного тренінгу спілкування?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Яка з нижче вказаних властивостей не належить до структури спілкування:

- а) комунікативна;
- б) інтерактивна;
- в) перцептивна;
- г) емпативна?

2. Яке з визначених нижче положень не відноситься до спілкування:

- а) обмін думками;

- б) різновид людської діяльності;
- в) специфічна соціальна форма інформаційного зв'язку;
- г) процес взаємодії між людьми, під час якого встановлюється психологічний контакт, який характеризується передачею певної інформації;
- д) правильної відповіді немає;
- е) всі відповіді правильні?

3. *Комунікативна функція мови – це:*

- а) форма передачі думок;
- б) сполучення слів у реченні;
- в) функція спілкування, передачі думок, бажань, прагнень.

4. *Сигніфікативна функція мови – це:*

- а) виявлення переживань, емоційних станів;
- б) функція спілкування людей між собою;
- в) функція означення, яка виявляється в тому, що слово служить назвою предметів, властивостей, дій.

5. *Форма мовлення, при якій говорить лише одна особа, а решта тільки сприймають її мову, називається:*

- а) внутрішнім мовленням;
- б) діалогічним мовленням;
- в) монологічним мовленням.

6. *Яка з перелічених нижче група методів не належить до активних методів соціально-психологічного тренінгу:*

- а) лекції, семінари, бесіди соціально-психологічної тематики тощо;
- б) групові дискусії, розбір помилок з практики спілкування, аналіз ситуації морального вибору тощо;
- в) рольові ігри, тренінг соціальної перцепції, поведінковий тренінг, невербальна психогімнастика тощо;
- г) правильної відповіді немає;
- д) всі відповіді правильні?

7. *Ознайомтесь із чотирма зонами (які для західного суспільства ідентифікував Холл), розміри яких залежать від ступеню близькості відносин між людьми та дайте відповіді на запитання:*

- Інтимна дистанція – від прямого фізичного контакту до 20 см;

- Особистісна дистанція в межах від 45 см до 1,2 м – на відстані витягнутої руки;
- Соціальна дистанція – від 1,2 м до 3,5 м, при якій можливість фізичного контакту замінюється голосовим контактом;
- Публічна дистанція – більше 3,5 м, яка переважає на публічних зібраннях.
Встановіть найбільш зручну для вас дистанцію з 1-3 студентами з вашої групи. Чи змінюється ця дистанція в залежності від того, як поводить себе партнер, якого ви вибрали?

8. *Виберіть собі партнера і ведіть з ним розмову, улаштувавшись:*

- Напроти;
- Боком один до одного (через куток столу);
- Спиною один до одного;
- На різних рівнях (один сидить, другий стоїть).

Що ви відчували на різних етапах цього спілкування? Як би ви рекомендували лікарю розміститися біля хворого під час спілкування з ним?

9. *Виконайте завдання та дайте відповіді на запитання:*

Розділіться на пари: один - №1, другий - №2.

Перший номер розповідає, що з ним відбувалося цього ранку, з якими почуттями він піднявся з ліжка. Другий номер слухає і всім своїм виглядом підтримує того, хто говорить.

Потім вони міняються місцями. Перший продовжує розповідати. Другий заперечує, пробує сперечатися, давати поради, перебиває.

Згодом вони міняються місцями. Перший продовжує розповідати. Другий на нього не дивиться. Займається своїми справами, демонструючи відсутність інтересу. Партнери міняються місцями.

Що ви відчували до свого партнера на першому етапі спілкування? На другому? На третьому? Які поради ви б дали лікарю на етапі встановлення психологічного контакту з хворим?

10. *До якого типу психологічних явищ відноситься дана реакція хворого:*

Хворий не бажає оперуватися у одного хірурга (це жінка), а хоче в іншого (це чоловік).

Як би ви побудували спілкування з хворим у випадку, якщо його бажання неможливо виконати?

11. *Виберіть у своїй уяві студента, який вам не подобається. Оцініть, чи ця неприязнь є результатом:*

а) ваших індивідуальних властивостей;

б) властивостей вашого партнера (зовнішній вигляд, індивідуальні особливості);

в) особливостей ваших взаємовідносин (конфліктність, перший невдалий досвід взаємовідносин тощо).

12. Міжособистісний конфлікт – це ситуація, де дійові особи переслідують несумісні цілі та реалізують протилежні цінності або одночасно прагнуть досягнення такої мети, якої може досягнути тільки одна із сторін. Ці конфлікти можна класифікувати за такими напрямками:

а) за результатом “корисності”: конструктивний і стабілізуючий;

б) за мотивацією: позитивний і негативний;

в) за обсягом: широкий і локальний;

г) за керівництвом: керований і некерований;

д) за часом протікання: короткостроковий, довгостроковий, разовий, повторний;

е) за кількістю учасників: особистість - особистість, особистість – група, дві або більше груп одного колективу;

ж) за джерелом виникнення: об’єктивний і суб’єктивний, істинний і хибний;

з) за формою вираження: вербальний і невербальний, внутрішній і зовнішній, навмисний і спонтанний тощо;

і) за типом структурних взаємовідносин: конфлікти по “вертикалі” і по “горизонталі”;

к) за силою емоційного впливу на учасників конфлікту: сильний і слабкий;

л) за результативністю: позитивний і негативний.

Дайте соціально-психологічну оцінку даним видам міжособистісних конфліктів і зробіть спробу визначення стратегії власних дій у відповідних ситуаціях.

13. Проаналізуйте основні стилі розв’язання конфліктів у студентському середовищі (на конкретному прикладі з життя вашої групи).

Теми рефератів:

- Спілкування і розвиток особистості.
- Конфлікти в спілкуванні лікаря з хворим.
- Стили спілкування.
- Мовлення як засіб спілкування лікаря з хворим.
- Використання засобів мови в професійній діяльності лікаря.
- Психолінгвістична модель мовлення.

- Лінгвістична психотерапія та її застосування в практичній діяльності лікаря.
- Розлади мислення та мовлення.
- Спілкування як базова категорія педагогіки.

Тема № 10. Загальна характеристика основних категорій педагогіки

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття:

Знати визначення педагогіки як науки та етапи її розвитку; поняття про предмет педагогіки; основні завдання сучасної педагогіки; основні галузі педагогіки та зв'язок з іншими науками; характеристика основних категорій педагогіки.

Вміти орієнтуватись в основних тенденціях розвитку сучасної педагогіки; обґрунтовувати значення педагогічних знань для майбутньої професійної діяльності; визначити особливості розвитку особистості в процесі навчання та виховання.

План заняття:

1. Поняття про педагогіку як науку та предмет вивчення.
2. Завдання сучасної педагогіки.
3. Етапи розвитку педагогіки.
4. Основні галузі педагогіки.
5. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
6. Характеристика основних категорій педагогіки.
7. Дидактика – теорія освіти і навчання.
8. Виховання і розвиток особистості.
9. Основні тенденції розвитку сучасної педагогіки.

Питання для контролю та самоконтролю:

□

1. Дайте визначення історії педагогіки як науки.
2. Що визначило розвиток педагогіки як науки?
3. Коли виникла наука про виховання? Вкажіть місце виникнення терміну “педагог”.
4. Назвіть основні періоди розвитку педагогічної науки.
5. Яка мета і зміст спартанської та афінської систем виховання?
6. Які характерні риси виховання і освіти епохи середньовіччя?
7. Які особливості виховання й освіти в епоху Відродження?
8. Яка мета та зміст “класичної”, “реальної” освіти?
9. В чому полягають основні педагогічні погляди Я.А. Коменського?
10. Назвіть відомих педагогів епохи Просвітництва.
11. В чому полягають сучасні особливості розвитку освіти в Україні?

11. Назвіть педагогічні праці зарубіжних і українських лікарів-педагогів, які ви знаєте.

□

1. Розкрийте поняття “розвиток” з погляду педагогіки.
2. Обґрунтуйте основні фактори та закономірності процесу розвитку.
3. Що таке формування особистості?
4. Покажіть взаємозв'язок між поняттями “людина”, “особистість”, “індивід”, “індивідуальність”.
5. В чому полягають педагогічні проблеми у вихованні різних вікових груп?
6. Як впливає виховання, оточення та діяльність на розвиток особистості?
7. Дайте визначення спадковості. Які властивості відносяться до спадкових?
8. Що таке індивідуальні властивості розвитку особистості які існують погляди на їх врахування у навчально-виховному процесі?
9. В чому полягає сутність нерівномірності розвитку?
10. Як ви розумієте поняття “соціальна зрілість”? Які, на вашу думку, показники соціальної зрілості?

□

1. Дайте визначення поняття “діяльність” як категорії педагогіки.
2. Охарактеризуйте основні види діяльності.
3. У чому полягає своєрідність педагогічної діяльності?
4. Які існують вимоги до особистості педагога?
5. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що розуміння та пізнання особистості учня є необхідною умовою педагогічної діяльності?
6. У чому полягають особливості пізнавальної діяльності?
7. В чому полягає значення теоретичної та практичної діяльності?
8. Як, на вашу думку, слід розуміти поняття “культура діяльності”?
9. Дайте визначення понять: “педагогічна майстерність”, “педагогічний такт”, “педагогічний етикет”.

□

1. Розкрийте поняття “освіта” та “самоосвіта”.
2. Назвіть учених, які зробили вагомий внесок у розвиток дидактики як науки.
3. Яка існує сучасна структура освіти?
4. Яке значення освіти у розвитку суспільства і в житті окремої людини?
5. Які вам відомі основні принципи освіти?
6. Що є предметом педагогіки вищої школи?
7. Яке розуміння спеціалізації навчання у вищій школі?
8. Назвіть основні методи організації навчання у вищій школі. Назвіть найбільш оптимальний для студентів-медиків.
9. Назвіть основні форми роботи студентів у вузі. Зробіть порівняльний аналіз різних форм організації навчального процесу.
10. Назвіть основні форми контролю у вузі.
11. Які вам відомі принципи контролю і перевірки знань студентів у вищій школі?
12. Що являє собою самостійна робота студентів у вищій школі?

13. Дайте характеристику способів активізації навчального процесу у вузі.

□

1. Назвіть основні властивості виховного процесу.
2. Дайте визначення сутності та особливостей національного виховання.
3. В чому полягає поєднання мети виховання і освіти?
4. Чим зумовлена та від чого залежить основна мета виховання?
5. Яка роль самовиховання у виховному процесі?
6. В чому полягає і як реалізується потреба особистості у самовихованні?
7. Покажіть взаємозумовленість принципів виховання.
8. На чому базується класифікація форм виховання?
9. Яка існує зв'язок між методами та прийомами виховання?
10. Яка існує класифікація методів виховання?
11. Які існують вимоги до використання різних методів виховання?
12. Обґрунтуйте застосування покарання у виховному процесі.
13. Від яких факторів залежить ефективність виховного процесу?
14. Покажіть місце сімейного виховання в системі виховного процесу взагалі.
15. Які існують умови ефективного сімейного виховання?
16. Назвіть типові помилки сімейного виховання.
17. Якими, на вашу думку, можуть бути способи вирішення конфліктів у сім'ї?
18. Які методи доцільно використовувати в родинній педагогіці?

□

1. Яке місце займає спілкування в процесі навчання, виховання та освіти?
2. Що таке педагогічне спілкування?
3. Як ви розумієте висловлювання. Що педагогічне спілкування – це творчість?
4. Перерахуйте основні функції педагогічного спілкування.
5. Від чого залежить вибір стилю спілкування?
6. Яке, на вашу думку, значення мови в педагогічній діяльності?
7. Яке ваше розуміння змісту терміна “професіоналізм спілкування”?
8. Поясніть зміст наукового терміна “мовна культура особистості”.
9. В чому виявляється “суб’єктивність” спілкування викладача з учнем?
10. Що таке мовні здібності педагога?
11. Назвіть причини виникнення конфліктів в педагогічному спілкуванні.
12. Якими властивостями повинна відрізнятися мова лікаря?

Практичні завдання та психологічні ситуації:

1. Прочитайте “Повчання дітям” Володимира Мономаха. За змістом прочитаного визначте сутність виховання в державі Київська Русь.
1. Випишіть основні правила Я. Корчака (1878-1942 рр.) за працею “Як любити дітей?”
2. Із статті Софії Русової “О. Декролі” випишіть положення, що характеризують педагогічну діяльність бельгійського лікаря-педагога.

3. Із збірки народних прислів'їв та приказок випишіть такі, що стосуються виховання та навчання.
4. Поспостерігайте за обраним вами викладачем і опишіть своєрідність його педагогічної діяльності (за фахом).
5. На основі публікацій у педагогічних періодичних виданнях визначте проблеми сучасної дидактики в навчально-виховних закладах України.
6. Проаналізуйте вислів А. Дістервега: "Не в кількості знань полягає освіта, а в розумінні і вмілому застосуванні всього того, що знаєш".
7. Із праці Я. А. Коменського "Велика дидактика" випишіть основні дидактичні принципи.
8. Простежте, як змінювався зміст національного виховного ідеалу на різних етапах історії України.
9. Прочитайте "Клятву Гіппократа" і "Клятву лікаря". Визначте загальнолюдські моральні цінності, закладені в текстах цих клятв.
10. Знайдіть в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо) матеріали щодо типових (чи нетипових) стосунків в родині. Проаналізуйте їх. Як, на вашу думку, можна уникнути подібних проблем? Підготуйтеся до обговорення цієї ситуації в аудиторії.
11. Назвіть моральні якості, якими, на вашу думку, повинен володіти сімейний лікар. Відповідь обґрунтуйте.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

- Основні ідеї видатних філософів та педагогів (за вибором).
  - Від Я. А. Коменського до А. С. Макаренка.
  - Ідеї А. С. Макаренка в системі психолого-педагогічних проблем виховання.
  - Писемні пам'ятки педагогічної думки Княжої доби.
  - Проблема "Людина і навколишнє середовище" на сучасному етапі історичного розвитку.
  - Духовний світ давніх греків як приклад виховання сучасних моральних цінностей.
  - Внесок лікарів у розвиток педагогічної науки.
-
- Психолого-педагогічні особливості віку новонародженості.
  - Психолого-педагогічні особливості немовлячого періоду та раннього дитинства.
  - Психолого-педагогічні проблеми дошкільного та молодшого шкільного віку.
  - Психолого-педагогічні проблеми підліткового та юнацького віку.
  - Психолого-педагогічні аспекти періоду зрілості.
  - Психологія старіння.
-
- Вплив діяльності на розвиток особистості.

- Своєрідність педагогічної діяльності в процесі виховання та навчання різних вікових груп:
  - - Актуальні проблеми сучасної освіти.
    - Місце педагогіки ВШ в системі педагогічних наук.
    - Основні напрями виховної роботи лікаря в освітніх закладах України.
    - Ідея національного виховання у педагогічній думці ХХ ст.
    - Складові української етнопедагогіки.
    - Помилки сімейного виховання. Способи вирішення конфліктів у сім'ї.
    - Сім'я як основа виховання моральності особистості.
    - Вплив релігії на формування моральних цінностей особистості.
    - Моральні цінності медичного працівника.
  - - Педагогічне спілкування як інноваційний компонент у системі роботи закладів медичної освіти.
    - Мовленнєвий розвиток студентів з різною сформованістю комунікативної культури.
    - Професійна підготовка лікарів: ретроспективний огляд – сучасність – перспективи (комунікативний аспект).
    - Майстерність спілкування медичного працівника
    - Професіоналізм спілкування: мова лікаря.
    - Категорії педагогічної етики.
    - Етичні основи спілкування лікаря з пацієнтом.

Рекомендована література:

Базова:

1. Гірник А., Бобро А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження. — К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2019.
2. Дуткевич Т. Загальна психологія. - К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 388 с.
3. Максименко С.Д., Євтух М.Б., Коваленко В.В., Цехмістер Я.В., Лазуренко О.О. Психологія та педагогіка. /За ред.. С.Д. Максименка. – Київ, 2013.
4. Максименко С.Д., Євтух М.Б., Цехмістер Я.В., Лазуренко О.О. Психологія та педагогіка. – Київ, 2012. Москалець В. П. Загальна психологія: підручник. – К. Ліра-К:, 2020. – 564 с.
5. Основи психології: теорія і практика. Навчальний посібник/ О.О. Лазуренко, М.М. Матяш, Н.А. Тертична. – К., 2019. - 324 с.
6. Савчин М. Загальна психологія. К.:ВЦ "Академія" Серія книг Альма-матер. – 2020. - 344 с.
7. Кайдалова Л.Г.,Пляка Л.В. Психологія спілкування: навчальний посібник: НФаУ. - 2011.132 с.

8. Філоненко М. Психологія спілкування Навчальний посібник / К. : Центр учбової літератури, 2008.- 224 с.

Допоміжна:

1. Данилюк І.В. Історія психології в Україні. Західні регіони. – К., 2002.
2. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності. – К., 2003.
3. Лазуренко О. О. Програма, плани практичних занять, методичні вказівки та рекомендації до виконання контрольних робіт з дисципліни «Основи психології та педагогіки». – К, 2005
4. Лазуренко О.О. Навчально-методичні вказівки з організації та проведення самостійної позааудиторної роботи студентів з курсу «Основи психології та педагогіки». – К.- Ніжин, 2005.
5. Лазуренко О.О. Основи психології та педагогіки. Навчально-методичний комплекс. – Київ, 2011.
6. Лазуренко О.О. Основи психології: навчально-методичний посібник. – К., 2012.
7. Методичні рекомендації та завдання з курсу «Основи педагогіки» /укл. О.О. Лазуренко та ін. Вид. 2-е. – К., 2021.